

Voor een 'jonge geest' is cultuur noodzakelijk

Sandra Jongenelen Trendwatchers Jan Auke Walburg (1949), Heleen Crul (1944) en Adjiedj Bakas (1963) schetsen de kansen die de vergrijzing aan de cultuursector biedt. Hoe kunnen culturele instellingen doeltreffend op de nieuwe ouderen inspelen?

In zijn boek *Jong van geest* rekt Jan Auke Walburg af met een aantal mythes over het ouder worden en geeft hij aan hoe pensionado's gezond en gelukkig kunnen zijn. (Walburg 2010) Daarbij hoort een actieve levensstijl met veel bewegen en vrijwilligerswerk. Louter genieten schaadt de gezondheid, stelt de directeur van het Trimbos-instituut, het wetenschappelijk kennisinstituut voor de geestelijke gezondheid.

Heleen Crul gaat in haar boek *Tussen de generaties* in op het grootouderschap van babyboomers. (Crul 2009) Volgens de journaliste voor onder andere *Elsevier*, *Margriet*, *De Gelderlander* en *Plus Magazine* moeten opa's en oma's de kleinkinderen in contact brengen met cultuur. 'Lees voor uit klassiekers als *Alleen op de wereld* en ga naar musea. Onze tweeverdienende kinderen hebben daar geen tijd voor.'

Ook trendwatcher Adjiedj Bakas verwacht dat de gepensioneerde babyboomers straks massaal aan cultuur doen. Begin dit jaar liep

hij door het Singer Museum in Laren waar hij als 47-jarige met grijs aan de slapen, de enige 'jongere' was. 'Alles wat daar schuifelde, was 70-plus.' Bakas werd geboren in Suriname en schreef een serie trendboeken, waaronder *World Megatrends* en *De toekomst van de liefde*. Zijn nieuwste boek, *De Toekomst van gezondheid*, verschijnt in het tweede kwartaal. In 2008 werd hij gekozen tot *Zwarte Zakenman van het Jaar*. Een jaar later volgde zijn verkiezing tot *Trendwatcher of the Year*.

De geïnterviewden verzamelen kunst (Crul, Bakas) en bezoeken concerten (Walburg), maar schrijven er niet specifiek over. Of er systematisch onderzoek is gedaan naar cultuurdeelname van ouderen weten ze niet, maar net als Bakas merken Crul en Walburg dat vooral senioren de musea, theaters en concertzalen frequenteren.

Behoeftte aan verdieping

'Cultuur betekent iets voor ouderen', legt Walburg uit. 'Als mensen jong zijn, besteden

ze veel tijd aan hun werk. Daarna breekt de fase van het spitsuurgezin aan, terwijl ze rond de vijftig druk zijn met hun ouders. Omstreeks de zestig, zeventig is er echt tijd voor kunst en cultuur; meer dan oppervlakkig genieten. Mensen hebben op die leeftijd behoefte aan verdieping. Dat zie je om je heen. Behoorlijk wat ouderen pakken een universitaire studie op of volgen cursussen filosofie of kunstgeschiedenis.'

In zijn boek beschrijft Walburg de spectaculaire toename van de levensverwachting. Werden we rond 1900 nog gemiddeld 44 jaar oud, inmiddels is dat opgeschroefd naar tachtig. Wie de horde van de 65 bedwingt, rest nog een jaar of twintig; een kwart van je leven.

Dat betekent dat omstreeks 2040 26 procent van de bevolking 65 jaar of ouder is, circa 4,5 miljoen AOW'ers. In dat licht past de discussie over het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd. 'Het lijkt maatschappelijk en financieel-economisch nauwelijks verantwoord om zoveel mensen zo lang maatschappelijk niet in te zetten.'

Veel mensen vieren na hun pensionering uitgebreid vakantie. Maar een leven vol stedentrips verveelt op den duur. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat duurzaam geluk eerder gaat over betekenis en zin. Van belang daarbij zijn meditatie, *mindfulness* – oefening in geconcentreerde aandacht – en het hebben van een missie.

In het verlengde daarvan pleit de Trimbos-directeur voor vrijwilligerswerk. Dat houdt gepensioneerden niet alleen gezond, maar is ook van belang voor het ontlasten van betaalde werknemers. Zijn 65-plussers actief, dan is ook de kans op maatschappelijke frictie tussen jongeren en ouderen kleiner.

Vrijwilligerswerk

En daarmee zijn we beland bij de kunst- en cultuurwereld die bij uitstek geschikt is voor vrijwilligerswerk. Denk daarbij niet alleen aan kaartjes verkopen en suppoosten. 'Jong

ouderen' kunnen educatieve projecten opzetten, gidsen, archiveren en conserveren. Walburg: 'Het moet mogelijk zijn een kunstinstelling te runnen met de helft tot twee derde "jong ouderen".'

Zijn pleidooi is geenszins bedoeld als bezuiniging. 'Actief blijven is verschrikkelijk goed, zowel fysiek als lichamelijk. In die zin zijn je hersenen te beschouwen als een spier; die moet je blijven gebruiken.' Instellingen kunnen vrijwilligerswerk koppelen aan culturele voordeeltjes. Een educatief project opzetten geeft dan recht op bijvoorbeeld tien voorstellingen of concerten.

Naast geschikte vrijwilligers zijn gepensioneerde babyboomers ook een potentieel publiek. Kunstinstellingen proberen vooral jongeren te interesseren. Dat moeten ze blijven doen, maar het is volgens Walburg effectiever je te richten op ouderen. 'Ze hebben meer tijd en geld en hongeren naar verdieping.'

Dat verlangen kan vorm krijgen in een concertreeks met colleges. 'De educatieve Mahler-serie in het Concertgebouw was in mum van tijd volgeboekt door overwegend ouderen. Jonge mensen komen van hun werk, eten vlug een pizza en haasten zich naar het concert. Ouderen hebben behoefte aan achtergrondinformatie en willen daar met anderen over praten.'

Walburg merkt dat de grijze golf met argusogen wordt bekeken. 'Het is bizar, maar iedereen doet er problematisch over. Mopper, mopper; de zaal zit vol met ouderen.' In plaats daarvan adviseert hij na te denken over de kansen. Hoe kan de sector erop inspelen? Vooral níet met speciale ouderen-voorstellingen. Die doen hem denken aan de brief van de Nederlandse Spoorwegen die hij op zijn zestigste kreeg. Daarin stond dat hij recht had op een aantal vrije reisdagen. Walburg werd er chagrijnig van. Hij zag er het begin van discriminatie in. 'Iedereen vindt het plezierig deel uit te

maken van de maatschappij. Daarom moet je ouderen niet apart zetten.' Bovendien: ze voelen zich niet oud. Een vriend van zestig stond eens voor de spiegel en vroeg zich vervolgens af: 'Wat doet die jonge vent toch in een oud lichaam?'

In plaats van mensen vast te pinnen op hun leeftijd doet de sector er goed aan ouderen aan te spreken op hun jonge geest. Kunst, zo blijkt uit wetenschappelijk onderzoek, is niet alleen leuk, maar ook noodzakelijk. Kunst houdt je mentaal en fysiek actief. Hersenen zijn zoals gezegd te beschouwen als een spier, en net als de rest van het lijf hebben ze training nodig.

Beeldende kunst, theater en muziek stimuleren de grijze cellen en voorkomen cognitieve achteruitgang. Musiceren levert vijftien procent meer verbinding op tussen de linker- en rechterhersenhelft. Die betere verbinding betekent meer evenwicht tussen gevoel en verstand, tussen creativiteit en lineair denken. Wát kunst precies in de hersenen doet, wil Walburg nader onderzoeken.

Duurzaam gelukkig

Kunst en cultuur spelen ook een rol bij Walburgs pleidooi voor *mindfulness*, een van de manieren om duurzaam gelukkig te zijn. 'In musea zie je mensen meestal van werk naar werk lopen. Ze kijken

vluchtig. Hoe kun je *mindful* kijken bevorderen? Op welke manier luister je verder dan alleen oppervlakkig? Daar kan de sector mee experimenteren.'

Hij vertelt dat het accent tegenwoordig ligt op initiatief, actie, winst, agressiviteit en agressie. Geluk, rechtvaardigheid, authenticiteit en liefde lijken nu haast begrippen te zijn van *losers*. Maar dat gaat voorbij, want het zit in onze genen om daarnaar te verlangen en kunst en cultuur

Kunst is noodzakelijk; het houdt je mentaal en fysiek actief

sluiten daarop aan. Ook op een meer praktisch niveau biedt de sector uitkomst. Cultuurdeelname zorgt voor een gespreks- onderwerp. Oudere cultuurconsumenten en -vrijwilligers hoeven dan niet over hun pijntjes te vertellen. Een bezoek aan een theater of museum is veel interessanter.

De sector kan ook iets betekenen voor dementerende ouderen. Verpleeghuis Acropolis in Rotterdam heeft in de kelder een herinneringsmuseum. Doordat de kamers van vroeger een beroep doen op het langetermijngeheugen van de bewoners zijn deze daar levendiger dan elders. Regelmatig gebeurt er iets gekks. Er lopen bijvoorbeeld kamelen door het huis, waardoor de ouderen daarover praten in plaats van hun eigen kwalen. Walburg beschrijft het in zijn boek. Het zou fantastisch zijn om daar kunstenaars, acteurs en muzikanten voor in te zetten, zegt hij.

‘We worden 120’

Of de toekomst veel verpleeghuizen telt, is de vraag.

Adjiedj Bakas voorspelt dat we de komende jaren tachtig procent van ons lichaam kunnen vervangen, dankzij het in 3D reprints van stamcellen. Met diezelfde techniek groeide er tien jaar geleden een menselijk oor op een muis. Na 2045 belooft de trendwatcher een zelfherstellend lichaam. Nanomachientjes vervangen de kapotte delen, waardoor we gemakkelijk 120 worden. ‘De dood raakt uit de mode.’

De hoge leeftijd zorgt voor meer potentiële cultuurconsumenten. Gepensioneerden krijgen ook meer tijd voor cultuur doordat ze volgens Bakas net als alle werkenden nog maar zes uur per nacht slapen. De resterende achttien uur moeten ze zien te vullen. En waarom niet met kunst en cultuur? Zijn advies aan de sector: wees creatief. ‘Consumenten zijn als een zwerm. Zwerm mee. Een op de vier mensen is eenzaam. Speel daarop in en zorg voor een datingservice bij het theater.’

Ook raadt hij aan te variëren met de aanvangstijden. Ouderen gaan 's avonds liever niet de deur uit. ‘Programmeer daarom meer matineeën, inclusief lunch en voorstellingen tussen 17.00 en 20.00 uur met diner. In Berlijn loopt dat laatste als een tierelier.’

In Mexico-Stad wordt hij blij van de disco's die de deur om 18.00 uur openzetten. Dat tijdstip is ideaal voor ouderen en zou in Nederland een gat in de markt kunnen zijn. Zelf wil hij er ook niet 's avonds om middernacht heen. ‘Dan lig ik gapend op de bank.’ Zes uur eerder kan hij lekker swingen en ‘voelt hij zich weer achttien’.

Behalve de tijdstippen is ook het tempo voor ouderen van belang. Bakas merkt dat aan zijn eigen presentaties.¹ ‘Het gaat ze te

‘Kunstenaars liepen vroeger voorop; nu slenteren ze achteraan’

snel.’ De kans is groot dat 50-minners dat ook vinden. Onder de titel *Shift Happens* razen de beelden van zijn filmpjes en PowerPoint-presentaties voorbij. Tijd om na te denken ontbreekt. Hup, daar is weer een nieuwe voorspelling die varieert van *20 stadstaten (...)* hebben straks meer macht dan 80 landen tot *De Groene Kerk wordt straks de grootste ter wereld* en *Spiritualiteit en astrologie keren terug*. Dat laatste uit zich overigens ook in de kunst, zegt Bakas. Uit gesprekken leerde hij dat twintigers en dertigers hun kunstverzameling ophangen aan het thema spiritualiteit.

Grijze vraag

Bakas raadt de sector aan beter in te spelen op de grijze vraag. ‘Mensen willen geëngageerd toneel; beeldende kunst die voedsel geeft. Kunstenaars liepen vroeger voorop. Nu slenteren ze achteraan. De sector zit vol politiek correct geneuzel dat multiculti alleen maar positief is.’

Uit een NIPO-enquête blijkt dat 85 procent van de bevolking negatief staat tegenover orthodoxie. Waarom zie je dat niet terug op het toneel? *Wilders, de musical* zou een geweldige hit zijn. Waar zit de pijn van de arbeidersklasse? In het verlengde daarvan tipte hij Joop van den Ende. Wie zijn straks de heersers van de wereld? De Chinezen. Zorg daarom voor een Chinese musical.

Zijn opmerking over de musical over de PVV-leider is al werkelijkheid. Onder de noemer *Nieuw geëngageerd theater over brandende actuele kwesties* bracht Mighty-society eind vorig jaar een voorstelling die in de wandelgangen de Wildersmusical heet. De productie was te zien in Amsterdam, Utrecht, Den Haag, Groningen en Rotterdam. In september volgt een reprise in Amsterdam. Inspiratie werd volgens de theatergroep gehaald uit gesprekken met voormalige medewerkers van Wilders.²

Opmerkelijk is de *sideshow* na afloop van de voorstelling, waarbij de groep 'op zoek gaat naar nieuwe antwoorden op Geert Wilders'. Onder de deelnemers bevonden zich Meindert Fennema, politicoloog en biograaf van Wilders, Ahmed Markouch, Tweede Kamerlid van de PvdA, en *Volkskrant*-redacteur Jean Pierre Geelen.³

Die werkwijze met *sideshows* is een beproefd recept. Twee jaar geleden stelde de groep de Nederlandse deelname aan de oorlog in Afghanistan ter discussie. Vorig jaar vestigden de theatermakers de aandacht op de babyboomers. Over een voorstelling napraten komt wel vaker voor, maar een dergelijke opzet is in theaterland nieuw. Volgens Bakas heeft het de toekomst. Hij verwacht ook dat marketing belangrijker wordt. Het pr-beleid zal volgens hem volledig op het individu zijn toegesneden, zodat bezoekers een uitnodiging op maat kunnen ontvangen. Die invitatie komt niet via de brievenbus, maar via de computer. Sociale netwerken als Hyves en Facebook zijn belangrijk. Het individualisme

– toch te eenzaam – is volgens Bakas voorbij. 'We gaan weer dorpjes bouwen.'

Benzinepompen zullen vooral in dunbevolkte regio's een belangrijke plaats gaan innemen, voorspelt hij. Het worden centra met bijvoorbeeld ook artsenpraktijken. 'Waarom zetten we daar geen replica's neer van grote beeldhouwwerken?' Die opmerking is even schrikken, maar min of meer vergelijkbaar is zijn voorstel tot *beamen*. Hoezo een dure zanger invliegen als het ook kan via het scherm?

Hij vertelt over Céline Dion, die een aantal jaren geleden een duet zong met Andrea Bocelli. Op YouTube staat de zangeres alleen op het podium. Haar blinde collega is een projectie in de lucht.⁴ Maar het kan nog gekker. Vier jaar geleden stond de Canadese op het podium naast niemand minder dan Elvis Presley, virtueel maar 'levensecht'.⁵ In het verlengde daarvan krijgen we volgens de trendwatcher virtuele suppoosten: geen mensen van vlees en bloed, maar hologrammen op de beamer. Bakas zag ze al in een Chinees museum.

Ook van andere technische snufjes kan de sector profiteren, bijvoorbeeld van de zelfstofzuigende stofzuiger. Dat scheelt weer een paar arbeidskrachten. De energie-rekening van cultuurinstellingen kan omlaag dankzij warmte- en koudepompen die het gewenste water uit de grond halen. Of denk aan de apps, software voor smartphones, die mensen in toenemende mate gebruiken. De kunst- en cultuursector doet er volgens Bakas verstandig aan daar zo snel mogelijk op in te spelen.

Grootouders als cultuurdragers

Tot slot adviseert Bakas de cultuurkorting voor ouderen aan spitsgezinnen te geven. Senioren hebben geld genoeg. Dat laatste constateert ook Heleen Crul, die vindt dat cultuurbesef vooral door grootouders moet worden bijgebracht. 'Maak kinderen duidelijk

dat ze bij een cultuur horen.’

Crul groeide op in Leiden, waar tot de komst van de fuifjes en petticoats eind jaren '50 nauwelijks iets te beleven viel. Met haar vader ging ze naar musea. Waar kon hij anders heen met de kinderen? Moeder zong de *Matthäus-Passion* en nam haar mee naar een concert van de Wiener Sängerknaben in de gotische Hooglandse Kerk.

Het waren jaren waarin cultuur van ouders op kinderen werd doorgegeven. De culturele verheffing van de arbeider stond centraal. Ook besteedde de school ruimschoots aandacht aan cultuur. Crul: ‘Vanaf de jaren '60 is dat verdwenen; als het badwater dat met het kind is weggegooid.’

Bij Crul thuis was er ook aandacht voor kunst. Haar vader was eigenaar van een speelgoedwinkel en liet kunstenaars soms in natura betalen. Op latere leeftijd sloot Crul een vergelijkbare deal met Robert Terwindt, een kunstenaar die zijn oog had laten vallen op hun woonhuis in Berg en Dal. Ze zaten maar te bakkeleien over de prijs. Uiteindelijk accepteerde ze zijn bod in ruil voor jaarlijks twee werken, gedurende vijf jaar.

Crul vertelt over haar brede definitie van cultuur. ‘Bij cultuur hoort het bijbrengen van uitdrukkingen en gezegden, evenals verhalen uit de Bijbel. Heb je het over de *Aardappel-*

eters van Van Gogh, dan kun je laten zien hoe groot de armoede was. Je kunt de cultuur niet behandelen zonder historische kennis.’

Ligt het aan haar dan spijkeren grootouders bij wat de school laat liggen. ‘De kleinkinderen maken met behulp van internet fantastische werkstukken over de Romeinen of de Watersnoodramp. Maar geschiedenis krijgen ze niet. Daarom neem ik ze mee naar Museum Het Valkhof in Nijmegen en het dertiende-eeuwse kasteel bij ons huis in Italië.’

Komen kinderen in een museum dan is dat met grootouders

Tijdens de kerstvakantie maakte ze samen met haar twee oudste kleinkinderen een stadswandeling door Amsterdam, waarna ze aansluitend de Hermitage bezochten. Bij haar kinderen – tweeverdienende ouders – valt museumbezoek vaak over de rand. De zaterdag is vol met sport, muzieklessen en boodschappen, waarna de zondag een dag is van bijkomen en familie- en vriendenbezoek.

Komen kinderen in een museum dan is dat met grootouders, merkt Crul. Musea zouden daarop kunnen inspelen met gerichte advertenties. Ouderen hebben tijd en geld voor cultuurdeelname. Ook zijn ze er fysiek toe in staat. De huidige vijftigers en zestigers lijken tien jaar jonger dan hun ouders en twintig jaar jonger dan hun grootouders op die leeftijd.

In haar boek *Tussen de generaties* beschrijft ze grootouders die druk zijn met reizen, uitgaan, golfen en oh ja: de kleinkinderen. Voor die opa's en oma's komt het nageslacht op de laatste plaats. ‘Jammer’, vindt Crul. ‘Als stamouders heb je een belangrijke rol.

Sandra Jongenelen

is freelancejournalist en schrijft onder meer voor *Kunstbeeld* en *HP|De Tijd*

Je zorgt voor de smaakontwikkeling van de kleinkinderen.’ Ze ziet grootouders als hoeders van de tradities. Ze houden in de familie de boel bij elkaar en doen veel aan cultuur. De kunst- en cultuursector kan daarop inspelen met een driegeratieformule, waarbij zowel de kleinkinderen, ouders als grootouders aan hun trekken komen.

Crul vindt dat opa’s en oma’s ook hun culturele netwerk moeten mobiliseren. Tijdens de kerst sprak haar kleinzoon met de stadsarchitect van Nijmegen, een goede kennis. ‘Olivier is in maart twaalf. Later wil hij architect worden en dan is het natuurlijk leuk en inspirerend om van een echte architect uitgelegd te krijgen hoe dat moet en wat het inhoudt.’

Net als Walburg en Bakas merkt Crul dat de behoefte aan verdieping met het klimmen der jaren toeneemt. Ook zij pleit voor vrijwilligerswerk van ouderen. ‘Als musea meer tentoonstellingen voor kinderen maken, zouden grootouders – na enige bijscholing die ook voor hen interessant is – de kinderen kunnen rondleiden. Ze hebben vaak een grote kennis van kunst en weten waar de interesses van kinderen liggen en hoe je ze kunt aanspreken met bepaalde verhalen.’

Zelf heeft ze ook een dergelijke ervaring. Als bestuurslid van Museumpark Orientalis leidde ze heel wat keren haar oudste kleinkinderen rond. ‘Ze waren trots en raakten er niet over uitgepraat dat hun oma een museum “had”.’

Literatuur

- Crul, H. (2009) *Tussen de generaties: de nieuwe grootouders*. Amsterdam: Atlas.
Walburg, J.A. (2010) *Jong van geest: optimistisch ouder worden is geen kunst*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.

Noten

- 1 Bijvoorbeeld: www.youtube.com/watch?v=N8usH0AioHY
- 2 www.mightysociety.nl/2koloms.asp?path=damzy66t
- 3 www.mightysociety.nl/default.asp?path=vo8b7na1
- 4 www.youtube.com/watch?v=FkePkUjpE4I&feature=related
- 5 www.youtube.com/watch?v=OtMnwZK0twA